

Сардак Андрій*аспірант кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка
<https://orcid.org/0009-0001-0580-1718>*

МІЖЕТНІЧНІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті представлено результати психосемантичного дослідження міжетнічного сприйняття українців в умовах війни. Вихідною передумовою є те, що війна як масштабний соціальний катаклізм трансформує структуру етнічної свідомості й посилює процеси колективної ідентифікації. На основі методики соціальної дистанції Е. Богардуса визначено рівень готовності українців до різних форм взаємодії з представниками одинадцяти етнонаціональних груп, серед яких – українці, поляки, німці, американці, білоруси, молдавани, румуни, турки, казахи, китайці та росіяни. Результати засвідчили чітку поляризацію свідомості за моделлю «свої – чужі». Найнижчий рівень соціальної дистанції виявлено щодо українців (1,1 бала), що свідчить про посилену національну консолідацію в умовах війни. Близькими групами також є поляки, німці й американці, яким приписуються соціально бажані риси, пов'язані з підтримкою України й уособленням європейських і трансатлантичних цінностей. Середній рівень дистанції характерний для білорусів, молдаван, румунів і турків, що вказує на амбівалентність сприйняття – поєднання історичної та географічної близькості з політичними й культурними бар'єрами. Водночас підвищена соціальна відстань зафіксована щодо казахів та особливо китайців, які асоціюються з пострадянським простором або з підтримкою рф. Максимальна відчуженість проявляється стосовно росіян (6,8 бала), що є безпосереднім наслідком війни й агресивної політики. Дослідження доводить, що сучасна структура міжетнічного сприйняття українців визначається не лише історико-культурними стереотипами, а передусім актуальним політичним контекстом. Війна стимулює переосмислення етнічних образів, зміцнює національну ідентичність і формує нову систему уявлень, у якій союзники інтегруються до кола «своїх», а агресори та їхні партнери належать до категорії «чужих». Таким чином, етнічна свідомість у сучасній Україні постає як динамічний феномен, що виконує функції колективної мобілізації, психологічної безпеки та цивілізаційного вибору.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, нація, національність, міжетнічні відносини, стереотипи.

Sardak Andriy*Postgraduate Student at the Department of Social and Practical Psychology
Zhytomyr Ivan Franko State University
<https://orcid.org/0009-0001-0580-1718>*

INTERETHNIC RELATIONS OF UKRAINIANS IN THE CONDITIONS OF WAR

Abstract. The article presents the results of a psychosemantic study of the interethnic perception of Ukrainians in wartime. The starting point is that war, as a large-scale social cataclysm, transforms the structure of ethnic consciousness and intensifies the processes of collective identification. Based on the social distance methodology of E. Bogardus, the level of readiness of Ukrainians for various forms of interaction with representatives of eleven ethno-national groups was determined, including Ukrainians, Poles, Germans, Americans, Belarusians, Moldovans, Romanians, Turks, Kazakhs, Chinese and Russians. The results showed a clear polarization of consciousness according to the “friends – strangers” model. The lowest level of social distance was found for Ukrainians (1.1 points), which indicates increased national consolidation in wartime. Close groups also include Poles, Germans, and Americans, who are attributed socially desirable traits associated with support for Ukraine and the personification of European and transatlantic values. The average level of distance is characteristic of Belarusians, Moldovans, Romanians, and Turks, which indicates ambivalence of perception – a combination of historical and geographical proximity with political and cultural barriers. At the same time, increased social distance is recorded for Kazakhs and especially Chinese, who are associated with the post-Soviet space or with support for the Russian Federation. The maximum alienation is manifested in relation to Russians (6.8 points), which is a direct consequence of the war and aggressive policy. The study proves that the modern structure of interethnic perception of Ukrainians is determined not only by historical and cultural stereotypes, but

primarily by the current political context. War stimulates the rethinking of ethnic images, strengthens national identity, and forms a new system of ideas in which allies are integrated into the circle of “their own”, and aggressors and their partners are categorized as “alien”. Thus, ethnic consciousness in modern Ukraine appears as a dynamic phenomenon that performs the functions of collective mobilization, psychological security, and civilizational choice.

Keywords: identity, national identity, nation, nationality, interethnic relations, stereotypes.

Постановка проблеми та аналіз досліджень.

В останнє десятиліття українське суспільство перебуває в стані глибоких суспільно-політичних, ідеологічних та економічних змін, зумовлених переорієнтацією геополітичного курсу держави після подій Революції Гідності 2014–2015 рр. Вибір європейського шляху розвитку, орієнтація на демократичні цінності й інтеграція до європейського простору стали чинниками, що істотно вплинули на трансформацію стереотипів міжетнічного сприйняття українців.

Проблематика етнічних стереотипів у вітчизняній науці вже була предметом уваги низки дослідників, серед яких – В. Васютинський, О. Фролова (2010) [1], В. Горбунова (2002) [2], Н. Хазратова (2011) [7], В. Кириченко (2017) [3]. Їхні роботи, виконані у 2002–2017 рр., зробили вагомий внесок у розвиток цієї тематики, однак на сучасному етапі частково втратили актуальність у зв'язку з новими соціально-політичними реаліями. Соціальна обстановка сучасної України характеризується посиленням міграційних потоків. Бойові дії, соціальна й економічна нестабільність, скорочення робочих місць, зміщення фінансових потоків від периферії до центру і низка інших особливостей спонукають багатьох людей мігрувати в регіони з більш стабільним соціально-політичним та економічним становищем. Опинившись на територіях проживання корінного населення, мігранти ризикують бути втягнутими в різного роду конфлікти, у тому числі й на етнічному ґрунті [4]. Поряд із дорослими свідками і навіть учасниками подібних конфліктів можуть стати діти й підлітки. Від того, як будуть сформовані в підростаючого покоління погляди та принципи, що визначають ставлення до культури різних народів як до самоцінності, які проявляються в повазі національних традицій і готовності морально діяти в умовах багатоетнічного соціуму, залежить політична, соціальна й моральна стабільність нашого суспільства. Сприйняття інших етносів відбувається шляхом атрибуції їм тих чи інших рис, що зберігаються в колективній свідомості та є продуктом тривалого соціального досвіду. Водночас міжетнічне ставлення зумовлюється й особистим досвідом контактів з представниками різних національностей,

адже він визначає реальну модель взаємодії індивіда з конкретною особою (А. Сардак) [6].

Описуючи іншу людину чи групу осіб, індивіди зазвичай використовують ті самі семантичні конструкти, які застосовуються для характеристики власної особистості чи «своєї» групи. На рівні індивідуальної свідомості кожна людина має певний набір «еталонних» персон, із якими асоціює такі риси, як справедливість, чесність, хитрість, лінощі тощо, і саме через зіставлення із цими еталонами відбувається оцінка інших (В. Кириченко) [4].

У статті на основі досліджень за шкалою Е. Богардуса ми спробуємо встановити особливості міжетнічного сприйняття українців в умовах війни; визначити основні інтеграційні процеси, які впливають на міжособистісне сприйняття українців щодо інших національностей.

Виклад основного матеріалу. Міжетнічні відносини є однією з ключових сфер суспільної взаємодії, що відображає не лише культурні й історичні чинники, а й сучасні політичні та геополітичні реалії. У 2025 р. Україна перебуває в особливих умовах, спричинених тривалою війною з росією, переорієнтацією на європейський вектор розвитку й посиленням зв'язків зі світовою спільнотою. Ці процеси суттєво впливають на систему стереотипів і рівень соціальної дистанції українців до представників різних етнонаціональних груп. Методика «Шкала соціальної дистанції Е. Богардуса» зазвичай подається у вигляді анкети з переліком соціальних груп (наприклад, представники іншої національності, релігії, професійної групи, мігранти тощо).

Респонденту пропонується оцінити ступінь готовності приймати представника цієї групи на різних рівнях соціальної близькості.

Рівні соціальної дистанції подаються від найближчих стосунків до найбільш віддалених. Ми запропонували оцінити запропонований перелік національностей за питаннями, які позначають соціальну дистанцію (де 1 – найнижча соціальна дистанція, 7 – найвища соціальна дистанція):

- Готовий(а) прийняти як члена сім'ї через шлюб (1).
- Готовий(а) мати як близького друга (2).
- Готовий(а) мати як сусіда (3).

- Готовий(а) працювати разом на рівних (4).
- Готовий(а) жити в одній країні (5).
- Готовий(а) лише відвідувати їхню країну (6).
- Не хочу мати жодних контактів (7).

Шляхом опитування учасників дослідження ми виокремили національності, які дають можливість оцінити відмінності етнонаціонального прийняття українців. До цього переліку увійшли: 1. Українці 2. Росіяни 3. Німці 4. Китайці 5. Поляки 6. Білоруси 7. Молдавани 8. Турки 9. Румуни 10. Казахи 11. Американці.

За результатами дослідження ми визначили основну соціальну дистанцію між українцями й іншими етнонаціональними групами. Результати дослідження представлені в таблиці 1.

Методологічним інструментом аналізу є шкала соціальної дистанції Е. Богардуса, що дає змогу виявити готовність респондентів до різних форм соціальної близькості з представниками інших етносів – від шлюбно-сімейних взаємин до мінімально допустимого перебування на території країни. Результати дослідження демонструють чітку поляризацію свідомості українців за моделлю «Ми – Вони» (рис. 1). Очікувано, що найнижчий показник соціальної дистанції зафіксований стосовно українців (1,1 бала). Це підтверджує високу національну консолідацію та зростання почуття колективної ідентичності, що зміцнюється в умовах війни.

Найближчими етнонаціональними групами для українців у 2025 р. є поляки (1,8 бала), німці (2,0)

Таблиця 1

**Кількісні результати дослідження етнічного сприйняття українців за методикою
«Шкала соціальної дистанції» (Е. Богардуса)**

Етнонаціональні групи	Середній бал	Якісний аналіз та інтерпретація
Українці	1,1	Найменша дистанція, висока солідарність, «свої»
Поляки	1,8	Дуже близьке сприйняття, союзники, члени ЄС
Німці	2	Висока довіра, символ європейських цінностей
Американці	2,2	Дружні партнери, підтримка України, але культурна віддаленість
Білоруси	2,8	Ставлення диференційоване: народ сприймається близьким, влада – негативно
Молдавани	3	Помірна близькість, сусідство без серйозних конфліктів
Румуни	3,3	Сусіди, але є історичні та культурні стереотипи
Турки	3,6	Партнерські відносини, але дистанція зберігається
Казахи	4,5	Амбівалентність, культурна віддаленість, асоціації з пострадянським простором
Китайці	5	Стереотипи про прагматизм та агресивність, недовіра через підтримку РФ
Росіяни	6,8	Максимальна соціальна дистанція через війну, ворожість

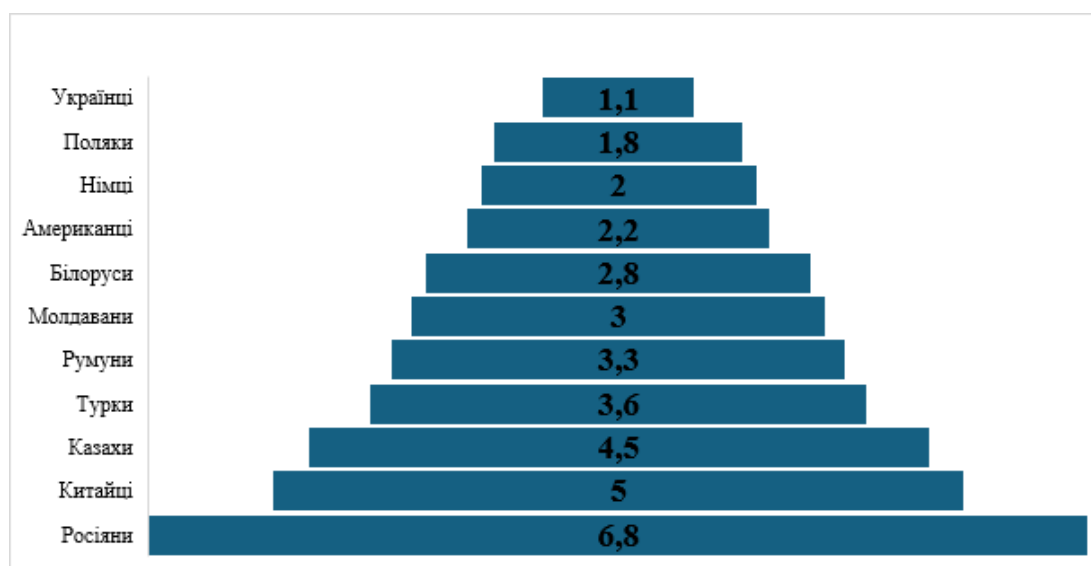

Рис. 1. Шкала соціальної дистанції етнонаціонального сприйняття українців

та американці (2,2). Польща сприймається як стратегічний партнер і найближчий союзник, що має історичні паралелі й сучасну підтримку українців під час війни. Німці символізують західні цінності, правову культуру й економічну стабільність, а американці асоціюються з військовою та фінансовою допомогою. Хоча культурна дистанція між українцями та США зберігається, фактор союзництва значно зменшує відчуженість. До середнього рівня соціальної дистанції потрапили білоруси (2,8), молдавани (3,0), румуни (3,3) і турки (3,6). Щодо білорусів спостерігається подвійне ставлення: народ залишається близьким, але державна влада, орієнтована на Росію, викликає негативні асоціації. Молдавани загалом сприймаються як близькі сусіди без гострих конфліктів, тоді як до румунів зберігаються історичні упередження. Турки мають образ прагматичних і сильних партнерів, однак історична пам'ять про міжкультурні протистояння залишає певну дистанцію.

Казахи (4,5) і китайці (5,0) опинилися на значній соціальній відстані. Казахи сприймаються як частина пострадянського простору, що не викликає особливої близькості в сучасних умовах. Китайці ж, попри визнану працелюбність і прагматизм, асоціюються із загрозою через їхню співпрацю з Росією й образ «чужої цивілізації». Найвищий рівень соціальної дистанції (6,8 бала) зафіксовано стосовно росіян. Це закономірний результат війни, ворожої політики та масових руйнувань, завданих Україні. Росіяни у свідомості українців стали уособленням «іншого», «ворожого», фактично були виключені з уявного простору соціальної взаємодії.

Таким чином, у 2025 р. українське суспільство демонструє не лише трансформацію стереотипів, а й глибоку перебудову системи міжетнічного сприйняття. Національна ідентичність зміцнюється через відмежування від «ворожого іншого» й водночас через інтеграцію в простір європейських і трансатлантичних союзів. Це формує новий цивілізаційний вибір, який визначатиме розвиток міжетнічних відносин України в найближчому майбутньому.

Результати дослідження показали, що українці виявляють найвищу близькість саме до власної етнічної групи. Це свідчить про консолідацію нації, посилену умовами війни, коли національна ідентичність стає не лише культурною чи історичною категорією, а й чинником виживання й опору зовнішній агресії.

Українці демонструють значно нижчий рівень соціальної дистанції щодо поляків, німців та

американців. Це відображає не лише історичну спорідненість із європейськими культурами, а й сучасну політичну реальність: Польща є стратегічним союзником, Німеччина символізує інтеграцію в ЄС, а США сприймаються як гарант безпеки та міжнародної підтримки. Таким чином, можна говорити про формування нового кола «близьких» народів, що збігається з геополітичним вектором розвитку України.

Середній рівень соціальної дистанції зафіксований стосовно білорусів, молдован, румунів і турків. Це вказує на суперечливе ставлення: з одного боку, історична та географічна близькість, з іншого – політичні й культурні бар'єри. Найяскравіше така подвійність простежується щодо білорусів: українці симпатизують самому народові, але негативно ставляться до політичного режиму, який підтримує агресію проти України.

Відносно високий рівень дистанції щодо казахів та особливо китайців свідчить про культурну відчуженість і відсутність міцних історичних зв'язків. Водночас певну роль відіграє сучасна політична ситуація: Китай сприймається як держава, яка зберігає стратегічне партнерство з Росією, що посилює недовіру до цього народу.

Найвищий рівень соціальної дистанції (6,8 бала) виявлений щодо росіян. Це є прямим наслідком війни, агресивної політики та масових руйнувань, спричинених Росією в Україні. Росіяни у свідомості українців фактично витіснені з кола потенційної соціальної близькості й сприймаються як «ворожий інший». Цей результат підтверджує, що сучасна українська ідентичність значною мірою формується через відмежування від агресора.

Дослідження доводить, що сучасна структура міжетнічних уподобань українців визначається не стільки культурно-історичними стереотипами, скільки актуальною політичною ситуацією. Народи, які активно підтримують Україну в умовах війни, сприймаються як «свої», навіть попри відмінності в культурі та ментальності. Водночас ті, хто асоціюється з ворогом або його союзниками, опиняються на найбільшій соціальній відстані. Отримані дані свідчать про формування чіткої межі між «своїми» (українці та союзники з ЄС і США) та «чужими» (росіяни й держави, що співпрацюють із РФ). Ця поляризація є відображенням процесу націєтворення, який посилюється в умовах війни.

У сучасному глобалізованому світі процеси міжетнічної взаємодії набувають особливої зна-

чуності, адже саме вони визначають характер міжкультурної комунікації та впливають на інтеграційні процеси в суспільстві. Психосемантичний аналіз міжетнічного сприйняття, здійснений серед української молоді, дає змогу простежити специфіку формування стереотипів і виявити механізми їх впливу на етнічну ідентичність.

Ми дослідили етнонаціональну структуру міжгрупової диференціації. У сучасному глобалізованому світі пересічні члени інформаційного суспільства отримують знання та досвід із різних джерел, що завжди мають конкретного автора й відображають його культурно-етнічну належність. У суспільній системі координат кожна етнонаціональна група володіє своєю специфічною «валентністю» стосовно українців. Тому сприйняття досвіду та його інтеріоризація в індивідуальну чи колективну картину світу відбувається крізь призму етнонаціональних характеристик автора.

Уявлення про ту чи іншу національну спільноту формуються переважно через систему етнічних стереотипів, які можуть як сприяти взаємодії, так і створювати бар'єри в комунікації. У контексті європейської інтеграції України ми визначили особливості трансформації атрибуції особистісних рис у ставленні до поляків і росіян, а також виявили вплив суспільно-історичних чинників на структуру світогляду пересічного українця.

Зміни у відображенні власної ідентичності як представників української нації, а також у сприйнятті інших етнонаціональних груп значною мірою віддзеркалюються в змісті масової інформації. Вона містить як стереотипи міжнаціонального сприйняття, так і процеси деривації старих та атрибуції нових особистісних рис, що згодом використовуються в щоденній міжособистісній взаємодії. Міжетнічні відносини ґрунтуються на уявленні про «типового представника» певної національності, що включає набір особистісних характеристик (стереотипів міжетнічного сприймання).

Висновки. У період війни етнічна свідомість перестає бути лише культурним чи історичним феноменом – вона перетворюється на чинник колективної мобілізації, психологічної безпеки

та соціальної консолідації. Проведене психосемантичне дослідження дало змогу зафіксувати суттєві зміни в структурі міжетнічного сприйняття українців у 2024–2025 рр., зумовлені воєнними подіями й трансформаціями міжнародного середовища. Передусім результати дослідження засвідчили, що українці демонструють найнижчий рівень соціальної дистанції щодо власної групи. Це свідчить про зростання національної солідарності й формування цілісного образу «ми», який у воєнних умовах набуває особливого екзистенційного значення. Дослідження показало наявність чіткої дихотомії «свої – чужі». Найближчими для українців у 2025 р. є поляки, німці й американці – нації, що уособлюють європейські та трансатлантичні цінності, підтримку в боротьбі з агресією, стабільність і розвиток. Їм приписуються соціально бажані характеристики: працьовитість, раціональність, цілеспрямованість, принциповість. На протилежному полюсі опинилися росіяни, китайці та частково турки й казахи. Ці народи в масовій свідомості асоціюються з агресивністю, ворожістю й конфліктністю.

Результати дослідження свідчать, що у свідомості українців домінує дихотомічна структура «Ми-Вони». Етнонаціональні групи розподіляються відповідно до їхньої сприйманої близькості чи віддаленості, що виявляється в системі стереотипів. Подібна поляризація забезпечує своєрідну когнітивну економію, однак водночас створює передумови для виникнення упереджень і бар'єрів у взаємодії. Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що етнічна свідомість українців у воєнний час зазнала глибокої трансформації. Вона характеризується посиленням національної ідентичності, різкою поляризацією уявлень про «своїх» і «чужих», амбівалентністю автостереотипів і реконфігурацією образів інших етносів під впливом політичного контексту. Таким чином, психосемантичне дослідження підтверджує, що етнічна ідентичність є динамічним феноменом, який формується на перетині історії, культури й актуальної соціально-політичної реальності, а в умовах війни стає важливим чинником націєтворення та цивілізаційного вибору України.

Список використаних джерел

1. Васютинський В., Фролова О. Стереотипи взаємного сприймання етнічних українців і росіян. *Російськомовна спільнота в Україні: соціально-психологічний аналіз* : монографія / ред. : В.О. Васютинський ; НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. Київ : Імекс-ЛТД, 2012. С. 107–119.
2. Горбунова В.В. Психологічні особливості детермінації етнічної свідомості у юнацькому віці. *Актуальні проблеми психології. Том 6 : Обдарована особистість: пошук, розвиток, допомога* : збірник наукових праць / за заг. ред. С.Д. Максименка. Київ : BONA MENTE, 2002. Вип. 3. Частина 2. С. 60–65.

3. Кириченко В.В. Зміни стереотипів міжетнічного сприйняття українців північно-західного регіону в період з 2002 по 2015 рік. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Вип. 6. Житомир-Київ-Краків : Вид. О.О. Євинок, 2017. С. 137–144.

4. Кириченко В.В. Соціально-психологічний портрет поляків та українців в умовах війни (порівняльний аналіз). *Психологічні студії*. 2023. № 3. С. 51–56.

5. Кириченко В. Колективні травми українців та національна ідентичність. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. № 4. С. 56–60.

6. Сардак А.Ю. Феномен національної ідентичності в умовах інформаційної війни. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. № 3. С. 87–91.

7. Хазратова Н.В. Громадянська ідентичність у структурі особистісних ідентичностей. *Проблеми політичної психології*. 2015. Вип. 2. С. 112–125.

Дата надходження статті: 20.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025